

चांदोबा

महायुद्धसमाप्तीची आठवण

जेव्हा १९२९ मध्ये दुसरे जागतिक महायुद्ध सुरू झाले, तेव्हा सोव्हियेट संघ (रशिया), जर्मनी, जपान व इटली यांच्या बाजूने होता. ब्रिटन, फ्रान्स व अमेरिके ही दोस्त राष्ट्रे मुरवादीला बहुतेक सगळ्या आघाड्यांवर हलत होती. हर हिलर या नाझी नेत्यामुळे जर्मनीने गोलां व झेंड्यांसह कायदा वेशा जिकले होते. हिलरने रशिया पादाक्रांत करण्याचा एक असफल प्रयत्न केला. म्हणून रशिया दोस्त राष्ट्रांस सामील झाला आणि युद्धाचे चित्र लगेच बदलले. ब्रिटनचे विन्स्टन चर्चिल, अमेरिकेचे हॅरी ट्रुमन व सोव्हियेट संघाचे जोसेफ स्टॅलिन या तिघांची एक ऐतिहासिक शिखर बैठक झाली, आणि युद्ध संपल्याची घोषणा झाली. रशियन सेटल बेबेने मुकतेच शहर रुबत्सचे एक नाणें पाहले आहे. त्यावर या तिघांचे चित्र आहे. टांकसाऱ्यांत ही सध्या फक्त पांचशे नाणें पाहिली आहेत. त्यामुळे ही नाणी संग्रहासाठी मूल्यवान ठरणार आहेत.

प्रथम परिणाम, नंतर कारण

आत्तापर्यंत, प्रकाश हा सर्वात वेगवान मानला जात असे, त्याचा वेग सेकंदाला १८६,००० मैल असतो, पण आता हा स्मज बदलण्याला लागेल. डॉ. वॅग या एन. इ.सी. रिसर्च इन्स्टिट्यूटच्या अमेरिकन संशोधकाने सिद्ध केले आहे की प्रकाशाचा पल्स १०० पटीने वाढवता येतो. सध्या भार्यात सांगावचं तर प्रकाश सुरू होण्यापूर्वीच पृथ्वीवर पोचू शकेल. म्हणजे भौतिकशास्त्रातले एक मूलतत्त्व आता पुन्हा लिहायला हवे. परिणामापूर्वी होणारी कारणे आता यापुढे बदलतील, आईन्स्टाईनचा सिद्धांत देखील आता बदलण्याला हवा.

विसरलेले उद्गारचिन्ह

रशियाच्या राष्ट्राध्यक्षांना पाठवलेल्या एका पत्रात वीन मुका होत्या. यानेच च्याविमि पुतिन या शब्दांसाठी अक्षरावचक किंवा असायता इथे ते लिहिलेले म्हणते. आणि दुसरी मोठी चूक म्हणजे शाला सोवून जाणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या होणाऱ्या नुन्यांच्या कार्यक्रमासाठी, या नेत्याला निमंत्रणाचे निवेदन आहे. 'तुमचा वेळ अवश्य वांगलाजईत, आम्ही तुमच्या मेक्यानी खिलवू' असा गजबूत होता. त्यात 'you' (तुम्ही) या शब्दातले 'Y' हे अक्षर पहिल्या लिपीत (कॉपीटव होय) नव्हते. अक्षराच्या कार्यातच हा फाटत राहत असायता. अक्षरांनी या कार्यक्रमासाठी इनर सल्ले मधून प्रस्ताव मागण्यात आला. हे पत्र झुगी विहीलं खाचाही कसून तपास झाला. सलग वर्षांच्या अंदा प्रोत्तेजा दिने ते पत्र, शालेय अभ्यासक्रम संपवून शाळा सोडणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या वतीने लिहीलेले होते. म्हणून तिने त्यावर खटी केली नव्हती, रशियन अधिकाऱ्यांना घाल हा बेभिकिरपणा जास्तच खटवला. तसली अंगाचे रौप्यपदक तिला देऊनच व वार्षिक परीक्षेत तिचे गुण कमी करावे अशी सूचना त्या इच्छेला केली. परंतु शाळेच्या प्रमुखांनी तर पहाण्यासाठीच या प्रकरणात बस घालावे व अंगाचे परीक्षेतले गुण व रौप्यपदक तिला तिसरा मिळवणे म्हणून त्यांना विनंती केली आहे.

लेखनांतली चूक नव्हे !

ब्रॅडशेव हा खरच ब्रॅडमन होता - सर्वश्रेष्ठ क्रिकेटर्स १९९८ क्रिकेट ब्रॅडमन नव्हे तर त्यांचा मुलूय जॉन ! तुम्हाला तीस वर्षे जॉन ब्रॅडमन आपले आकलन ब्रॅडमन लागत होता. त्याला लोकामध्याच्या प्रसिद्धीची फिलवून होत नव्हती. फुफ्फुस लव्हेन वारंवार सांगितले की बहितांच्या कीर्तीमुळे निर्माण झालेल्या काव्याच्या विन्यास राहण्यापेक्षा त्याने स्वतःचे गांव बदलून घेतले. आणि बहितांच्या जेफाट लोकप्रियतापसून आणि जनतासंपर्कापासून दूर राहण्याचे ठरवले. १९९८ चेल्स १९९८ वॉशिंग्टनच्या हॉल ऑफ फेमचे "राजकांतचे सर्वश्रेष्ठ खेळाडू" म्हणून मुकताने सन्मान काय्यात आला. याप्रसंगी ब्रॅड बळिलदिवजी मुलाने सन्मान स्वीकारला. व "जॉन ब्रॅडमन" हे त्याचे खरे नव्य जाहीरित्या १९७२ नंतर प्रथमच पुकारले गेले. आजवर मात्र प्रसिद्धीच्या शोताभाहेत राहण्यात तो यशस्वी झाला होता.

वेगळ्या धर्तीची लक्ष्मीपूजा

उत्कल जिला कलिंग नांवेने पूर्वी प्रसिद्ध अगवेळ्या ओरिसाच्या भूमीत अजंछ मंदिर होती. त्या अद्वितीय कलात्मक भविष्यपंथी कित्येक मंदिर होती. त्या अद्वितीय कलात्मक मंदिरांपैकी कित्येक मंदिर आजही सुन्नितीत आहेत.

ओरिसाची कला जशी वेगळी आहे. त्याचप्रमाणे तिच्या देवतांच्या कलापद्धतीवेळीस जग निव्वळ आहे. उदाहरणार्थ, रिण्डी लक्ष्मीदेवीची पूजा.

आपण वांकळ प्रपाथवे माघेदे असले ना, ते शींगोशींग नांतलाच राखडीनीं घालून देवाचे, ज्ञाथिनी लक्ष्मीची प्रथिमा मानायची, मार्गशीर्ष महिन्यातल्या १४ शुक्लपक्षी पर न अंगण चांगले साफसफ करून व द्यापुढे सुंदर गंगोत्था कापतात.

मंतर लक्ष्मीदेवीच्या प्रतिमेची पूजा केरी जाले. या विधीचा पुनरावृत्ती घणतात. हिया या इतिहासात उजास करतात. यासंबंधी एक मयदेर दंतकथा प्रचलित आहे. आणि पुरीच्या श्रीब्रह्मसमीरिण्डी या कावेचा घागा गुंफेतला आहे. धोकाजाळ म्हणजेच श्रीविष्णू आणि लक्ष्मीदेवी ही त्याची नावी आहे.

मार्गशीर्षातल्या एका मुलवडे आयले पंत आलो अनाग्रमा करी काळत ते पाहण्यासाठी लक्ष्मी निघाले. चांढाळ जमनीतली रक्त की धींग, तिथी अडा पाहून लक्ष्मीदेवी प्रगथित झाली. धोकाच्या भासमेर लक्ष्मीदेवी उभी राहिली होती. मेपके त्याचवेळेस जगलाय व त्याचे खेळ संपू कलभू दिवस.

ऑक्टोबर २०१०

8

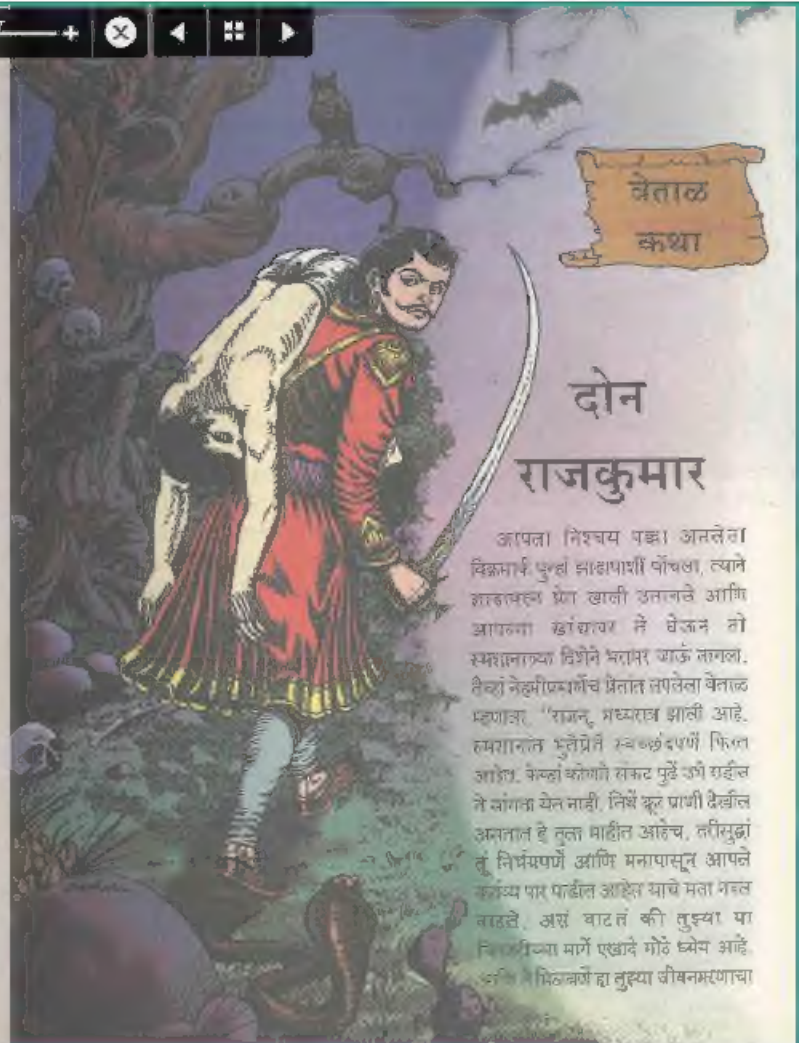
चंद्रिका

जगत होते. लक्ष्मीदेवीला एका राजा क्रीन्ना बारासमोर बांधलेली पावून वतमद विचाले त्याची जगलायला तापकोन लक्ष्मीचा त्यास कलयास रांगितले. जगलाय पडला धाकडी आंघाधाक. भाऊ त्याला बाईनाजमे या घोण्या गंतापी थवाचे धुणणे मान्य कावे लागले. जेव्हा लक्ष्मीदेवी भविष्यतू विभूय गेली, तेव्हा तिचे सर्व देवक तिच्यापाठीमाठ गेले. आतास मंदिरात राखलेली सारी संपत्ती घेऊन गेले. ताल न वेताळ हे देवीचे दोन चैतन्यरूपी निहावंत येवक होते. जालना त्यांनी देवांचे दोन्ही रूपनक्षि संपन्नछेळीन भरीन गेले. जगलाय आणि वतमद = दोघांना खरीखरीचा आस पडला, आणि ते मिसा मागापासाठी बाहेर पडले लागले. पंतु लक्ष्मीदेवीची जवळपास झालेप्या या बोपाजगला कुर्फीही शिक्षा साठीन. त्यांनी पेशान जागती होरी म्हणून त्यांनी एका तालाच्या फाण्यात पाय देवला. दर दो तालाच एकाएकी आडला.

दोघे नेमू वलनपुढेने तळपळत होते. सोनरी मार्गजागे शस्त्रु जाऊन त्यांनी ज्या चांढाळ खीच्या घरी लक्ष्मीदेवी राखत होती, त्या घराचे दार टोळावे. लक्ष्मीदेवी त्यांची ही दया बाबू नाई नाळे व तिने दया. त्यांच्यासाठी भोजन बलावे. पंतु अजय हवे जाहेत याची भाव जगलाय कल्पय दिली नाही. तिने बलावेले गोटिचे चोखलाचकर दोघांनी बंधूची खाशी झाली की तोरबाधि पदार्थ मिळिसवच लक्ष्मीदेवीच्या हाता आंघा पडिले. त्यांनी तेची खना याशिर्की आणि तिचा एल वरी येण्याची विनवणी केली. तिने एका जटील मंदिरात एल येण्याने मान्य आले. तिची अट होती की मंदिरात येणाऱ्या देवांना जो पशुप्रसूद वोटन जाले त्यावर सर्व भक्तागंध सायसाय लायितात असला पाहिजे. इतले चालिगेर आसा कल गेले. जगलाय महिन्यातल्या जे निराळ्या पुनराचंचकून ही सारी कथा कुला एका आळवली जाले.

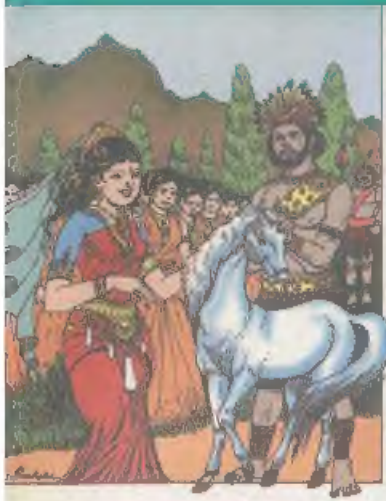
॥ भातातल्या बहुतेक भागट ली विवाजत लक्ष्मीपूजा केरी जाले, तरी ओरिसातही मात्र लक्ष्मीपूजा विरल - जगलाय चर्च

केरी जाले.

दोन राजकुमार

आपला निश्चय पडला असलेला विक्रमार्थ पुढा हाहापारी पोचला. त्याने हाहापहय घेता खाली उतरावे आणि आपला हांकावर ने घेऊन तो स्मरानाच्या दिशेने भ्रमण करू लागला. तेव्हा नेहमीप्रमाणेच प्रेतांत लपलेला वेताळ म्हणाला "राजन्, मध्यरात्र झाली आहे. त्मरानात भुतेप्रेते स्वच्छंदपणे फिरत आहेत. मला कोणात सकट पुढे उभे राहिल ते सांगता येत नाही. निशे कूर प्राणी देखील अननाल हे तुला माहीत आहेच, तरीसुद्धा तू निश्चयपणे आणि मनापासून आपले कल्यार पाहिल आहेस याचे मला गवत वाडते. अस वाटत की तुझ्या या निश्चयाच्या मार्गे एखादे मोठे ध्वेय आहे. निश्चय मिळवणे हा तुझ्या जीवनमरणाचा

प्रश्न आहे.

"आता मी तुला तुझ्यासारख्याच दोन निर्भय पण लढी राजकुमारांची गोष्ट सांगतो. ते महान आदर्शांचे अनुकरण करीत असत त्यांच्या नसानसांत निःस्वार्थीपणा भरलेला होता. परंतु दुःखाची गोष्ट अशी की एके दिवशी ते दोघे स्वार्थी बनले आणि त्यांची बागणूक बदलली, ज्या आदर्शासाठी आणि ध्येयासाठी त्यांनी आजवा घोर परिश्रम केले आणि संकटे भोगली, त्यावर पाणी पडले. तुम्ही प्रथम तशीच अवस्था होईल की काय याची मला भिती वाटते. तुझे श्रम बांधा जातील, तुझा हितचिंतक या नात्याने मी तुला ही भक्ती जरूर सांगेन. त्यामुळे तू स्वतःचे मत बदलशील आणि हे काम सोडून देशील." एवढं बोलून बैलाळाने गोष्ट सांगण्यास आरंभ केला

"श्रीचंदनपूर आणि प्रणयपुरी गांवाची दोन शॉक्टोबर 2000

शेजारी राज्ये होती. ही दोन्ही राज्ये प्रचंड गिरी राज्याच्या महागजांची मांडलिक राज्ये होती. श्रीचंदनचे महाराज चंदनदत्त याची एकुलती एक कन्या जयंती अतिशय देखणी होती. महागजांनी तिचे संगोपन एखाद्या राजपुत्रासारखे केले होते व क्षत्रियांस उचित अशा सर्व विद्या तिला शिकवल्या होत्या. आता जयंती मोठी झाली होती आणि तिचे दावण्या जास्तच घोहक दिसून येताने, तिच्या अनूप सौंदर्याचे वर्णन लोक सतत करीत आणि सगळ्या जगांत अशी मुलगी मिळणार नाही असे म्हणत.

एक दिवस आपल्या मैत्रिणींना घेऊन ती वनविहारास गेली. तेव्हा एका भिड्ड (एक आदिवासी कमाल) रस्त्याने राजकुमारी जयंतीला एक छोटा पांढरा घोडा घेऊन येत होता. तिने त्या घोड्याला एका तबेल्यांत ठेवले आणि त्याच्यासाठी रुच्य आचरयक खेळी करून त्याची काळजी घेण्यास नोकरीला सांगितले. ती स्वतः त्याला रोज चारा खाऊ घालत असे आणि पाणी पानत असे, दोन वर्षांतच तो घोडा पांगला वष्टपुष्ट झाला.

घोड्याच्या प्रशिक्षकाने एक दिवस राजकुमारीला घोड्यावर कून फेरफटका करून येण्याची सर्व व्यवस्था केली. पंधरवड्यातच राजकुमारी मोठ्या वेगाने घोडा पळवण्यांत तबरेज झाली.

आता त्या घोड्याची काय ती हेतू तो वाग्याच्या वेगाने गळू लागला. पागेतला एकही घोडा या पांढऱ्या घोड्याइतका चपळ आणि वेगवान नव्हता. त्यावेळीच गांवकऱ्यांनी प्रचंड गिरी महागजांकडे जाऊन तक्रार केली की जंगलातल्या हत्तींना गेंतांत नारंभूर करायला सुरुवात केली आहे, जर त्यांना आगरेत नाही तर गांवागांवातली चिर्क पण नष्ट होतील सगळीकडे दुष्काळ पसरेल.

चांदोबा

महागजांनी ही तक्रार ऐकल्यानंतर आपला पुत्र रुद्रकेतू याला कांही दैनिक खोबर देऊन जंगलाच्या दिशेला पाठवले. सूर्यास्त झाल्यानंतर सैनिकांनी भेडाली पेटवल्या. घोड्याच वेळांत कांही हत्ती गांवाच्या गैलांन येऊ लागले. कांही शिपायांनी दोस बाजवले आणि कांही शिपायांनी हत्तींच्यावर बाणांचा वर्षाव केला. या आक्रमिकेक हत्त्याने हत्ती गोंधळून गेले आणि पुन्हा जंगलात फरारले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी राजकुमार रुद्रकेतू आणि त्याचे सैनिक जवळच असलेल्या चंदनपुराचे मांडलिक राजे चंदनदत्त यांच्याकडे पोचले. राजा चंद्रदत्ताने त्यांचे स्वागत केले आणि त्यांच्या राजकुमारी जयंतीला बाणेंत फिरताना पाहिली. तिच्या रुपांगदेवर तो मोहित झाला, मनांतल्या मनांत त्याने या अपूर्वसुंदरीला आपली पत्नी म्हणून स्वीकारण्याचा विचार पका केला.

त्यानंतर जेव्हा त्याने तिचा पांढरा घोडा पाहिला, तेव्हा तो राजाला म्हणाला, "बा! घोडा असावा तर असा! हा घोडा मला इसा आहे." त्यावेळेस कर्णेंत निधून जात होती व तिने हे बोलणे ऐकले. तिने राजकुमाराला सांगितले, "आमच्यातून एक छोटीशी भेट म्हणून हा घोडा आज्ञेला दिला आहे. आपण याला देऊन जावे."

या घटनेनंतर कांही दिवसांनी नवावाचा उत्सव होता. त्याच निर्मळण घेऊन प्रणयपुरीचा पुत्रराज वैभववर्मा स्वतः श्रीचंदनपुरला आला, आणि त्याने राजा चंद्रदत्ताला उत्सवाचे आमंत्रण दिले. युवराजाचा स्वतः येण्यापेगे आपली एक शेतू होता. बहुतेक लोकांना माहिती होत की जयंती व वैभववर्मा यांच एकमेकांवर प्रेम आहे.

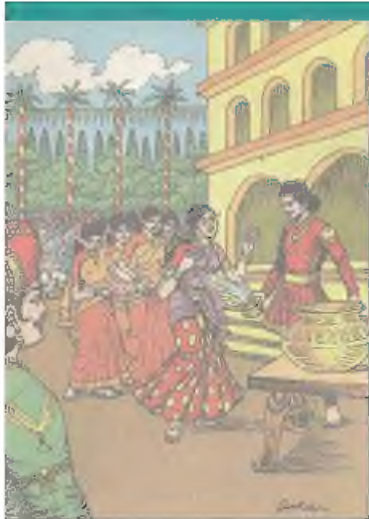
दया दिवशी संध्याकाळी जेव्हा जयंती चांदोबा

वैभववर्माला भेटली तेव्हा बोलण्याच्या औघांत तिने पांढऱ्या घोड्याची गोष्ट घुसराजाला सांगितली. तिच्या आवाजांत त्याबद्दलचे दुःख विसून येत होते. तिने पांढरा घोडा रुद्रकेतूला दिला होता रखा, पण तिला त्याचे वाईट वाटत होते. रुद्रकेतूच्या स्वभावाबद्दल तिचे मत वाईट झालेले होते. "आ, आपण दुसरे काय करणार! ती पडला महागजांचा पुत्र, आणि आपण आहोत त्यांचे मांडलिक! जाऊ दे, तू ही गोष्ट विसरून जा. तेच ठीक होईल." युवराजाने जयंतीची समजूत घातली.

दुसऱ्या दिवशी वैभववर्मा आपल्या राज्यांत परत गेला, त्याच्या राज्यांतल्या प्राचीन मंदिराची धुल्ला कंण्याचे काम चालू होते. तिथल्या भिती खणताना मनुष्यांना एक चमकणारा मीनमणी सांपडला. वैभववर्मा व त्याच्या वडिलांनी निर्णय घेतला की नवरात्राच्या उत्सवांत हा मणी देखीच्या शॉक्टोबर 2090

मुकुटांत बसवून देवीला ते श्रुत अर्पण करानाचे !

ही बातमी हेरामाफत रुद्रकेतूला समजली. त्याने लगेच राजा वीरसेनला निरोप पाठवला की लोकार्थ रुद्रकेतूचा राज्याभिषेक होणार आहे. त्यावेळेस राजमुकुटांत तो नीलमणी बसवावा ही त्याची तीव्र इच्छा आहे. तेव्हा तो मजी शक्कल तितक्या लवकर रुद्रकेतूकडे पाठवावा.

युवराजाचा हा निरोप ऐकून राजा वीरसेनास फार वाईट वाटले. हा हुकुम टाळण्यासाठी तो त्याच शोधू लागला. पण त्याला काही मार्ग सुचला. वैभववर्माचे राजाला काळजी करताना घाहिले व तो म्हणाला, "पिताश्री, या गोष्टीचा आपण इतका विचार करणाऱ्याची मुलीच जन्मी नाही. अजून कोही तो नीलमणी आपल्यासाठी वापरणार नव्हतोच! आपण तो मणी देवीलाच अर्पण करणार होतो. तेव्हा महाराजांच्या पुत्राला तो वेण्यांत आपण कांकु करू

नये. कारण त्यांतच प्रपंचेचे कल्याण आहे."

एका अठवड्यातच वैभववर्मा प्रचंडगिरीला गेला आणि स्वतः तो मणी रुद्रकेतूला देऊन आला. घनोत्सवाचा आनंदघर्षात प्रणमभूत नमराबाच्या उत्सवाचा स्वरुपाने झाले. उत्सवाच्या अगोदर एक विचरत श्रीचंद्रगुरुहून राजा, राणी व जयंती प्रणयपुंगीला सौचले. नक्ताच्या शेवटच्या दिवशी युवराज रुद्रकेतू प्रणयपुंगीला आला. वीरसेनने त्याच भव्य स्वागत केले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी नवरात्र उत्सव सुरू झाला. राज्यप्रदाराच्या समोस्या प्रगणाने हळद, चंदन व कुंकू यांचे सौन्याच्या भांड्यात भरलेले मिश्रण वैभववर्माने जयंतीवर उडवले. जयंतीने रुतल्याने नाटक करीत त्याच्या हातातून ते भांडे काढून घेतले. वैभववर्मा पळू लागला व ती त्याचा पाठलाग करू लागली. हे पाहून रुद्रकेतूच्या मनांत मत्सराने संतापाची कल उठली. त्याने घातले की जर त्याने उगीत केसा तर जयंती निश्चित वैभववर्माची होईल, ताबडतोब उठून तो राजा चंद्रदाजबद्द गेला व म्हणाला, "राजाने येत्या कार्तिकी द्वादशीला माझा राज्याभिषेक होणार आहे. त्या शुभ प्रसंगी आपली कन्या जयंती दिले मज्जी राणी म्हणून स्वीकार घ्यायलाची माझी इच्छा आहे. या माझ्या मराणीला आपण विरोध करणार नाही अशी मला आशा आहे."

रुद्रकेतूचे बोलणे ऐकून चंद्रदाज हतबुद्ध झाला. आणि जवळच बसलेला वीरसेन राजाही चकित झाला. दोघेही एष्येकांतके पाहू लागले. कोहीही न बोलला चंद्रदाज गप्प झाला, या दोघांच्या मीमांसा अर्थ रुद्रकेतूच्या लक्षांत आला तो सतापून म्हणाला, "जर आपल्या मुलीचा विवाह प्राण्याशी करण्यास आपण क्या नसलात, तर तसे स्पष्टपणे सांगा, मला

जी गोष्ट हकी असले, ती मिळवल्यावेरीज मी राहणार नाही."

थोड्या अंतरावर उभे असलेले वैभववर्मा व स्वयंती यांनी रुद्रकेतूचा चढलेला आवाज ऐकला. दोघेही जवळ आले व चंद्रदाजस याचे कारण विचारू लागले. पण चंद्रदाज आपली असहान्य पौरियती त्यांना स्पष्टावू शकला नाही.

तेव्हा कुतिसित रग्यांत रुद्रकेतू त्यांना म्हणाला, "काय झाले ते मीच समजतो. लोकांचे प्रचंडगिरीच्या भावी सम्राटाची तू राणी होणार आहेस. ही आनंदाची गोष्ट ऐकून तुझे पिताश्री अस्वस्थ झालेले आहेत. त्यामुळे त्यांच्या तोंडून कोही गब्द उमटत नव्होत."

जयंतीने लगेच सांगितले, "क्षमा करा युवराज, या विवाहाला मी तयार नाही. मी या विचाराचा स्वीकार करू शकणार नाही. यापूर्वीच मी एका युवत्या पल्लेशी पिषाळ करण्यात निरमम केलेला आहे." तेव्हा चिडून रुद्रकेतू लिल म्हणाला, "असं होय! अशी गोष्ट आहे तर! अग, हा वैभववर्मा तर केवळ मांडविकाचा पुत्र आहे. मी उद्यांच पिताश्रीची परवानगी घेतो आणि हा दोन्ही राज्यांशी युद्धाची घोषणा करतो. मग मात्र तुला हा वैभववर्मा तारीच्या शिबेपुत पांजणार नाही. त्यानंतर तरी तुला माझा हात धरवाच लागेल."

वैभववर्माला हे बोलणे सहन झाले नाही. तो मध्ये पळून म्हणाला, "युवराज इतका आवेश चांगला नाही. आमच्या विवाहाला बडील मंडळींनी संमती दिलेली आहे. वैयक्तिक कारणसाठी आमच्या राज्यांवर आक्रमण करणे हा राजांनी घमचिरुड आहे हा अधर्म होईल."

हे ऐकून रुद्रकेतू जास्तच संतापला. त्याने वैभववर्माला फटकारले, "मूर्खी! जरा विचार

करूनच बोल. प्रचंडगिरीच्या भावी महाराजांशी दोलण्याची ही रीत आहे का?"

दुसऱ्याच क्षणी वैभववर्माने आपल्या तलवारीच्या मुठीवर हात ठेवला नि म्हटले, "युवराजा! एक उपाय आहे आपण दोघे रुद्रकेतूकडे काढ. जो जिकेल त्याच्याशी जयंती विवाह करेल, यामुळे, तीन राज्यांच्यामधे होणाऱ्या युद्ध ठळेल तसेच युद्धातून होणारी जीवितहानीही ठळेल. आपली तलवार काढा."

वैभववर्माचे हे आवेशपूर्ण व समजस बोलणे ऐकून रुद्रकेतू अवाक झाला. स्वतःचा राग आबलत तो म्हणाला, "प्रणयपुंगीचे युवराजा! आपल्या दोघांच्यात खडामुद्ध करण्याची आवश्यकताच नाही, तू जयंतीशी विवाह करून सुखी हो. तिच्याबाबतीत माझा जो विचार होता तो अनुचित होता. त्याबद्दल मला छेद होतो आहे."

पूर्ण गोष्ट सांगून वेतळ विक्रमार्कास म्हणाला, राजन, राजकुमारी जयतीला आपला पांढरा घोडा फार आवडत होता. तरीदेखील तिने तो रुद्रकेतूला घेऊन दिला. परंतु मनात तिला त्यानहल वाईट वाटत होते. तिने ती गोष्ट विस्मरण जावी व त्याबाबतीत आपले मन शांत ठेवावे असा उद्देश वैभववसनि देखील तिला दिलेला होता. अशाच तऱ्हेने रुद्रकेतूने नीलमणी माणित्त्याबरोबर त्याने त्याला लगेच देऊन टाकला. हे पाहून असं वाटतं की तो रुद्रकेतूला घालून होता, असा घेतलुगुस्वजयंतीच्या बाबतीत मात्र एकदम खडगमुळात कासा काय तयार झाला? अशा वेळेला जन्मत रुद्रकेतूने आपली तलवार म्यानांतून वाहे का काढली नाही? उलट एका नैभळट माणसाप्रमाणे धावरून, वैभववसनि जयंतीबरोबर विवाह करून सुखी हो असे तो सांगू लागला! हे सार पाहून हे दोन्ही राजकुमार भिने व स्वार्थी आहेत अस मला वाटत त्यांच्यात ना घडाडी आहे, ना निर्भयपणा फक्त आपण शूर असल्याचं दोघंही नाटक कातलं हेतं! जर तुला माझ्या प्रस्नांची उत्तरं माहीती असून देखील तू उत्तर दिले नाहीस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होतील."

विक्रमार्क म्हणाला, 'स्वार्थ, आग्रह, परिस्थिति आणि बुद्धी या सर्व दृष्टीकोनांतून त्या दोघांबद्दल विचार केला पाहिजे.

जयंतीच्या शौर्यावर बापेतां मोहित झाले होते. दोघांनाही तिच्याशी विवाह करायची इच्छा होती. म्हणून त्यांना स्वार्थी ठरता येणा नाही. कुणीही कितीही शूर आणि हठी असता तरी कुठे विषडलं? जेव्हा त्याला समजून चुकलं की आपला पराजय निश्चित आहे, तेव्हा जर त्याने माघार घेतली तर तो शेंकडपणा होऊ शकत नाही. आपल्या प्रियंसीला बांचवण्यासाठी वैभववसनि तनवार उभरली, आणि रुद्रकेतूने आपल्या शौर्यातच व्हावे अशी सूचना केली. यापुढील फ्रजेची व राज्याची हानी झाली नसली कारण ते धैर्यलोक कारण होते. रुद्रकेतूने राज्य आणि प्रजेचे हित लक्षात घेऊन न्यायाच्या रागाने जाण्याचे ठरवले. आणि म्हणून संघर्ष इथेच समाप्त करण्यात तो यशस्वी झाला. हे एका चांगल्या व बुद्धिमान सम्राटाचे गुण त्याच्यात दिसून येतात, त्याला रुद्रकेतूचा भेकडपणा नाही म्हणता येणार."

अशा प्रकारे राजाचे मोन भंग झाले व वेतळ शनसहित पुन्हा हाडावर जाऊन बसला.

चोराचा स्वाभिमान

कुलवंत एक परिश्रमी माणूस होता, परंतु त्याला दार व राश खेळण्याचे स्वसन लागले. त्यामुळे तो मेहनत करून जितके पैसे कमवी, ते सारे वा वाईट व्यसनांत संपून जात. त्याच्या मुलांना व बायकोला घरांत खास्ता असावा एक कण नसला, तरी तो त्यांच्याकडे सक्ष देत नसे.

एक विवरा जो आतारी पाडला, त्याला या माण आला. तो अतिशय अडक व कमजोर झाला, त्याला फलायकून उठणे सुद्ध कठीण झाले. त्याच्या बायकोने व मुलांनी वैद्याला बोलावले, पण तो पेशाशिवाय घाबला तयार नव्हता. कुणालाबळही त्यांनी घेतले असने मागितले की ते "आधी घेतलेले पैसे परत घा" म्हणायचे. कुलवंत घरळावसादी पैसेच देत नसे. विद्याच्या बायकोने फार हुल्लाक्याचे. आता कुणीही त्यांना पैसे उधार घायला तयार नव्हते.

त्याच वेळेला त्या गांवात दयामय नांवाचा एक

व्यापारी आला. त्याने गांवातले नारळ व इतर फळांच्या झाडांची खरेदी केली. छोटे छोटे कारखाने खुले करून अनेक नोकांना काम दिले. सर्वजण म्हणू लागले की तो नांवाचे सार्थक करत आहे. कुलवंतची बायको, गौरीता जेव्हा कुठलाही मार्ग दिसला नाही, तेव्हा ती दयामय व्यापाऱ्याजवळ गेली व तिने आपली समस्या त्याला सांगितली.

दयामय म्हणाला, "मी तुझे कर्ज फेडीत तसेच तुझ्या नवऱ्याच्या उपचारासाठी पैसेही देईन. पण प्रकृती हीक झाल्यानंतर तुझ्या नवऱ्याला माझ्याकडे काम करावे लागेल. मी सांगितलेल्या नियमानुसार त्याला इथे काम काढावे लागेल. माझी ही अट तुला पाल्य असेल तर संध." गौरीता "हो" म्हणण्याखेरीज दुसरा उपाय नव्हता. तिला दयामयने घातलेल्या अटी योग्य वाटल्या व तिने त्वरीत होकार दिला. तिला वाटले की आता आपले व मुलांचे नवे जीवन सुरू होईल.

दयामय्यानेच सर्व होत आहे, यापुढे या विषयावर काहीही मजा सांगू नकोस. मी काही करू शकत नाही." असे म्हणून दयामय्याने तिला पिटाळले. रोज कुलवंत आपल्या पत्नीला त्याच्या मनातले दुःख नांगूर झरचा. एक दिवस तो म्हणाला, "पुराणात असा विलीतही गोष्टी आहेत की ज्यांत नवऱ्याने आपल्या बायकोला बिकते जादे. पण इथे तू आपल्या स्वार्थानेही स्वतःच्या नवऱ्याला बिकते आहेस. तापाचे फणफणलेल्या नवऱ्याला काहीही न विचारले, त्याची परवानगी न घेता, तू स्वतःचा स्वार्थ पाहिलास व मला कष्ट भोगावे लागत आहेत. जरा रातीने तू एक नवे पुरण निर्माण केले आहेस. नवा जिकूर टाकण्याचा अधिकार तुला कुणाला दिला? मला ग्रामाधिकार्यांना निवेदन करायचे आहे."

"कुठे जातोस तू? आता तुला माझ्याकडेच काम करावे लागेल." दयामय्येने गर्भोपणे म्हणाला, कुलवंतला भीती वाटली नाही, परंतु दयामय्याचे सामर्थ्य व आपल्या पत्नीने त्याला दिलेले बचन, यातून बाहेर पडणे महानुक्ति असे हे जाणून ती शासपणे दयामय्येबरोबर गेला व त्याने दिलेले काम करू लागला.

रोज सकाळी त्याला आपल्या एजीचे थंड जेवण

दिले जाई. या चार तास सतत काम केल्यानंतर गौरी त्याला भरी बनवावेने गरम गरम जेवण घेऊन येत असे. जेवण करून थोडी विश्रांती घेऊन तो पुन्हा चार तास मेहनत करी. रात्री पुन्हा गौरी त्याला गरम जेवण घेऊन येई, आणि वाकवेळी तो आपल्या पत्नीबरोबर व मुलांसमवेत काही वेळ एकत्र असे.

सर्व काही ठीक चालते होते, परंतु कुलवंतला त्याला धनदायला दिलेले नसले निराश्रित असूनही नकार, कारण ते थपडे बैसाच्या काक्यांसारखे होते. त्यामुळे कुलवंतच्या मनात सारखे विचार येत की कुलवंत नसूनही आपण एखाद्या कैद्यासारखे जिवन जगत आहोत.

अन्नाच एक महिना संपला. काम केल्यानंतर कुलवंतला एका गतिन्यासे बेतत मिळणार होते, पण दयामय्याने ते त्याच्याजवळ न देता संपूर्ण वेतन गौरीला देऊन टाकले. त्या दिवशी कुलवंत गौरीच्या पुढे आदी हममून हममून रडला, तो म्हणाला की मला बरोही करून मा केदलान्वातून बाहेर काढ. इकडे बोरसाराडे राहणे मला बिल्कुल पसंत नाही. तू मुलाबाळांबरोबर सुखात राहिलेस, पण की इथे प्रत्येक गोष्टीसाठी तबकबतो आहे, गौरीलाही आपल्या नवऱ्याची खूप दया आली. ती दयामय्यजवळ जालून म्हणाली - "मातळ, आपल्या भवतीबद्दल मी आपली आभारी आहे. पण माझ्या नवऱ्याला कैद्यासारखी बागणूक देऊन आपण त्याचा अपमान करत आहोत, मला त्याची दया घेते. जे तर मी त्याच्याऐवजी काम करीन, एव कृपा करून माझ्या नवऱ्याला यांतून मुक्त करा किंवा कमीत कमी, त्यांना जरा चांगले कपडे घालायला द्या."

गौरीचे म्हणणे श्रावणने ऐकून घेऊन दयामय्य म्हणाला - "कारणानेच जे काही निर्मिती आहे

त्याप्रमाणेच सर्व होत आहे, यापुढे या विषयावर काहीही मजा सांगू नकोस. मी काही करू शकत नाही." असे म्हणून दयामय्याने तिला पिटाळले. रोज कुलवंत आपल्या पत्नीला त्याच्या मनातले दुःख नांगूर झरचा. एक दिवस तो म्हणाला, "पुराणात असा विलीतही गोष्टी आहेत की ज्यांत नवऱ्याने आपल्या बायकोला बिकते जादे. पण इथे तू आपल्या स्वार्थानेही स्वतःच्या नवऱ्याला बिकते आहेस. तापाचे फणफणलेल्या नवऱ्याला काहीही न विचारले, त्याची परवानगी न घेता, तू स्वतःचा स्वार्थ पाहिलास व मला कष्ट भोगावे लागत आहेत. जरा रातीने तू एक नवे पुरण निर्माण केले आहेस. नवा जिकूर टाकण्याचा अधिकार तुला कुणाला दिला? मला ग्रामाधिकार्यांना निवेदन करायचे आहे."

गौरीला वाटले की आपल्यामुळेच नवऱ्याला हा सारा अन्याय सहन करावा लागतोय. तिला पार वाईट वाटले. ती स्वतः ग्रामाधिकार्याला भेटली व सारा घुमंतू हांपून नवऱ्याला मुक्त करा म्हणून

तिने विनवणी केली.

गौरीने सांगितले ऐकून ग्रामाधिकार्याला आश्चर्य वाटले. त्याने त्वरित दयामय्याला बोलावून गौरीने केलेल्या आरोपांची खानगी सुरू केली.

दयामय्य निर्भीडपणे म्हणाला - "मी सर्व काही स्पष्टपणे सांगून मलाच काहीतरी केले व गौरीने त्याचा स्वाक्षरी पत्र केले आहे. इतकेच नव्हेतर माझ्यामुळे आज या कुटुंबाचा फायदाच झालेला आहे, मी कुलवंतकडून जास्त काम काढून घेतो, तसेच त्याला बेतनही जास्त देतो, माझ्या या निपट्यामुळे आज कुलवंत वारू व सत्प्रयासातल्या कार्बिड न्यस्त्रांपासून दूर राहिल आहे, त्याला पिळणऱ्या बेतनानून खर्च बचावता एका ठाविक छानेची बचत होते व जरा अशीच बचत केली, तर गौरी काही बहिऱ्या-गंतीत स्वतः रीत सुद्धा खोटी करू शकत."

"मनुष्याला फक्त पैसा मिळाला की सर्व काही मिळाले असे नाही. त्याला स्वातंत्र्य हवे असते, मानान्यामाने जगणेचे असते. आणि दुसरे म्हणजे

कुलवंत आपल्या घरी दाक पिक दे की सहा शेळू दे. तूमचा काय संबंध? तो कोही गुन्हा नाही." ग्रामाधिकारी म्हणाला.

"कुलवंत चोर आहे. तुमचे न्यायशक्ती त्याला सजा देत नाही, म्हणूनच मला या बाबतीत दखल घ्यावी लागली." दयामय म्हणाला.

"कुलवंत चोर आहे म्हणून सिद्ध करून दाखवा. बरे ते सिद्ध झाले तर मी त्याला तुम्हाला टाकीन." ग्रामाधिकारी म्हणाला, "हो. आता सर्वजण सक्षमपूर्वक ऐका, आपल्या समाजामध्ये प्रत्येक नागरिकाची एक जबाबदारी आहे, एक कर्तव्य आहे. आई-वडील, पत्नी, मुले यांची काळजी घ्यायची, त्यांचे याहल-पोषण करायचे हे त्यांतलेच एक कर्तव्य आहे. या साऱ्या जबाबदाऱ्या सांभाळून जा माणूस अर्थसंपन्न करत असेल तर त्याला दयतःच्या इच्छेप्रमाणे कोही संपत्ती खर्च करायचा अधिकार आहे. पण कुलवंतने आपले फार्गव्य वेळेचेच नाही, जी (क्रम तो काम करून मिळवित असे, ती सर्व तो स्वतःसाठी खर्च करी. त्यामुळे मी त्याला स्वार्थी व चोर म्हणेत."

"गौरीने हा चोला माझ्या स्वार्थीन केले, मी त्याला आवश्यक त्या निवडानुसार, कडक बापाणूक

ठेवून त्याला एक योग्य नागरिक बनवण्याचे कर्तव्य पुरे केले आहे. एक दिवस तो श्रीमंत होईल याची सर्व व्यवस्था करणे माझे कर्तव्य व ध्येय आहे. एका बाजूला पत्नी व मुले भुकेने तळमळतात व दुसरीकडे हा दाक व सडक्याजीत पैसे गमवतो त्याला कुठला आला आहे मानत-न्याम? अंका कामचोर, स्वार्थी, वैजबाबदा लोकांनाच शिक्षा मिळते." दयामय एगाने ताराखरात म्हणाला.

आता ग्रामाधिकारी व गौरीला खरी परिस्थिती समवती होती. गौरीने हात जोडून दयामयची क्षमा मागितली.

गौरीकडून सारी बाबतुस्थिती जाणून घेतल्यावर कुलवंत म्हणाला - "खरंच, मी चोर आहे, दयामयने मला जी शिक्षा दिली आहे, ती योग्य आहे, मी त्यालाच पात्र आहे."

या घटनेनंतर कुलवंतमध्ये खूप बदल झाला. एक वर्ष पूर्ण झाल्यावर दयामयने त्याला इतरां-सारखे कपडे वापरायला दिले, व चरी राहावला परवानगी दिली. कुलवंतही सर्व ध्यस्तनांपासून दूर राहून आपल्या कुटुंबियांसमवेत आनंदात राहू लागला.

ऑक्टोबर 2000

18

चिंतोबा

सुवर्ण सिंहासन

(10)

(आठवर्षीय आपण वांछिते की विल्ल्या जालभंगिविले एक कथा सांगण्यास आरंभ केला, या कथेत शुद्ध देशचा राजा स्वतःवरून त्याचासाठी प्रसिद्ध होला, त्याच्या कारवाजात त्यास सगळ्यासाठी चंद्र व वीर तंबाचे दोघे किम आले, चंद्र शीमंत होता व वीर गौरव होता. गौरीने चंद्रकां आरोप देवला की आपले विल्ले वचने न पाळता, चंद्र आजला मुलीचा विवाह करल्या मुलाशी आला करे इच्छित नाही, त्यावर चंद्रने आपली बागू मांजनाला मांगिलले की हागौरीची शीमनीचा प्रश्न नाही. पण वीरचे कुटुंब निराशंगी व कायबुकार आहे. माझी मुलगी असल्या कांत राहू शकणार नाही. दुसऱ्या निराशंगीसाठी सिंहद्वीयचा व्यापारी कनिष्कने घाने खुसहा देवांतला व्यापारी रत्नगुप्त पाचव्यावर फक्तगुप्तीचा आरोप देवला. - स्थानंतर)

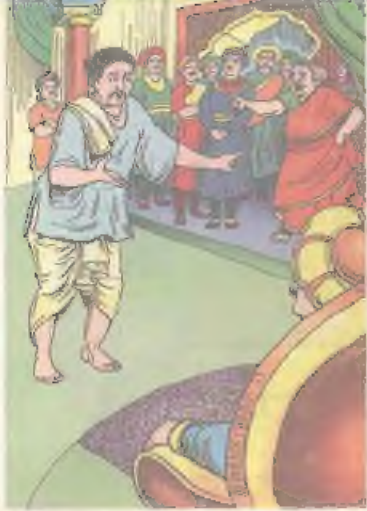
महाराजांनी मणिकर्णता मध्ये अडवले नाही. त्यांनी त्याची तक्रार लक्षपूर्वक ऐकली, व नंतर रत्नगुप्ताकडे आपली मान वळवली.

रत्नगुप्त सगळेच उद्ग्न उभा राहिला आणि महाराजांना सविनय प्रणाम करून म्हणाला, "महाराज, मी इथे नवीन नाही. गेली तीस वर्षे मी इथे सचोटीने व्यापार करत आलो आहे. ही खरी नोद आपणही जाणता आणि या शहरांतले

इतर व्यापारीदेखील जाणतात. व्यापारांत माझी केवढी कमाई आहे ते आपल्याला टाऊक आहे. असले श्रुद्ध काम करून अपमानित होण्याची मला काय जरूर आहे? त्याला त्यालीस हजार रुपये दिल्यानेतराच मी त्याचा मास ताव्यांत घेतला आहे. यापेक्षा जास्त मी काय सांगू? आणि सांगण्यासारखं आहे तरी काय? एक विवेची मला बोकेबाज म्णली, माझ्यावर तऱ्हेतऱ्हेच

लक्ष्मी गावत्री

लांछन लायतो आहे. वापेक्षा जास्त अपमान कोणता असू शकेल?" सर्वादित होऊन, डोक्यातली आसवे पुसत तो म्हणाला.

न्यायवर्धनने स्मित कऱ्हा उत्तर दिले, "रत्नगुप्ता, जरे भगवान कृष्णालादेखील माखनचोर म्हणतात. आपण सरी तर सामान्य प्राणसै। भगवानाच्या अगाध कीलेसमोर कधीकधी आपल्याला मान खाली घालणे आवश्यक असते. आता हे मला सांग तुझा ताडका प्कुलता एक मुलगा, तुझ्या वंशाचा दिया, सुखरूप आहे ना?"

"खुशाल आहे, महाराज।" रत्नगुप्ताने मान वचून सायकाश उत्तर दिले.

महाराज म्हणाले, "रत्नगुप्त। सर्व सधेसमोर मुन्हाला दोषी ठरवले गेले आहे याबद्दलची

कालजी करण सोडून द्या. एकांतात बसा आणि निर्मळ मनाने परमेश्वराचे स्मरण करा. भगवान तर्कव्यापी आहे. त्याच्या हिम्य इष्टीतून कोणतही पाप लपू शकत नाही." मंतर त्यांनी रत्नगुप्ताला आतल्या दारवाता घेऊन जाण्याची रीनिकांना आज्ञा दिली. मंतर महाराज मणिकर्णांला म्हणाले, "मणिकर्ण रत्नगुप्त इथे एक प्रमुख व्यक्ती आहेत. तू त्यांच्या मुलासारखा आहेस. जगीच जास्त धिता करू नकोस. योहा वेळ बसून राहा."

महाराजांचे बेटाणें ऐकून रत्नगुप्त विचारत पडला आणि रीनिकांच्या पाठीपाड जाळ लागला. इकडे मणिकर्णांलाही अंदख येईना की महाराज यानंतर काय निर्णय देणार आहेत ते। ते ऐकण्यास तो फारच आतुर झालेला दिसत होता, तो जिथे उभा होता, तिथेच खाली बसला.

महाराजांनी तिसऱ्या फिर्यादीला बोलवून बेटांचे. ही तिसरी फिर्याद एक म्हातारी आई व तिचा प्कुलता एक मुलगा यांच्यागर्धे चाबलेल्या भांडणाबद्दल होती. ही मंडळी राजधानीपासून दूर असलेल्या एका गांवात राहात होती.

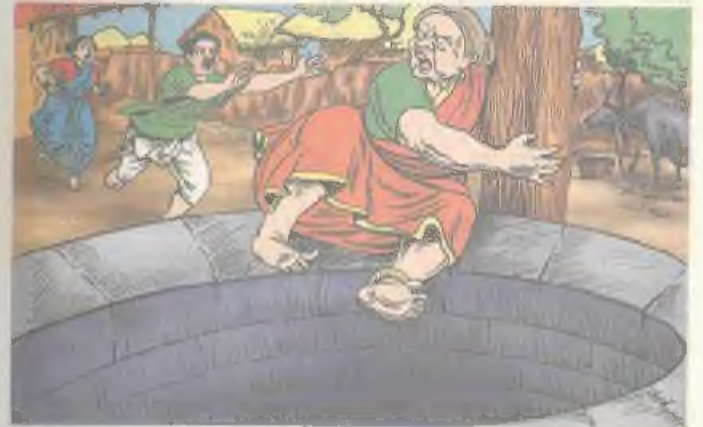
तिच्या मुलाने प्रथम आपली तक्रार नोंदवली. तो म्हणाला, "महाराज, मला ठाऊक आहे की माझी पत्नी घरकामात तितकीशी तरेबेज नाही. ती बारीच अडागी आहे. पण जर तिला कोणतं काम कलं करावच ते नोट रागिनले की ते काम ती व्यवस्थितपणे करते. लसं सांगितल्याबद्दल ती रागावत नाही किंवा क्लसत नाही, तिला छेपेजे कळत नाहीत. पण

माझी म्हातारी आई माव, जेव्हा पाहस तेव्हा, तिला शिब्या देत असते. तिच्या अगदी पाठीस लागते. भल त्या सनत्या शिब्या ती देत सुटते. तिच्याशी कधीही प्रमाणे बोलत नाही. बोनतीन दिवसातून एकदा तिच्यावर हातदेखील टाकत असते. माझी बायको विचारी खल बसते. आपलं तोंड शिबून गप्प बसून राहाते. मी तर नेहमी म्हुणतो की एका निष्पाप जिवाला मारलेस तर मरकांत जाशील. ही माणयाची बाई संवेध सोडून दे. पण माझे हे बोलणें ती ऐकून न ऐकल्यासारखे वारते. आता माझ्यासमोर दुसरा काही मार्ग उरला नाही. पत्नीला घेऊन मी दुसरीकडे जाण्याचा विचार करत होतो. पण आईने प्रविश केली की जर आम्ही घाबारे राहायका नेवो तर ती आत्मकत्पा करून जीव

देईल. ती पळतपळत विहीरीजवळ गेली होती. गांवच्या पाटलाला मी माझी दुःखी कहाणी सांगितली होती. त्यांचाही सल्ला मानण्यास ही तयार झाली नाही. उलट पुन्हा विहीरीत उडी मारायला निघाली. पण त्याने गोडीगुलाबीने तिची समजूत घातली, आणि आम्हाला गुपचुपपणे बंदगाडीत बसवून इथे पाठवले."

मुलाचे बोलणें संपल्यावर लागलीच म्हातारीने तारसतकांत आपणच जडवून बोलायला सुरुवात केली. "शाबास, जत सासूने सुनेला मारत तर कुठे विधवतं? हा तर त्रासुचा अधिकार आहे. इतक्या सुतक कारणाबद्दल इधपर्यंत पायची काही जरूर होती का?"

"आजपर्यंत मी अस कुठे पाहिलं नाही किंवा ऐकलं नाही. काहीही होवो या दोघांनी

निमृपणें माझ्याजवळच राहिल पाहिजे. जर ही बोचे मला सोडून गेली तर मी विहीरीत उडी मारून जीव देईन."

महाराजांनी तानडतोब दोन शिपायांना बोलावून सांगितले, "या म्हातारीला तुम्ही दोरीने नीट बांधा. नगराच्या बाहेर जे स्मशान आहे, तिथल्या विहीरीत हिला फेकून द्या. तिच्या तोंडात बोळा कोबा, म्हणजे ती ओरडणार नाही, आणि काहीही वेडवाकडं बोलणार नाही."

महाराजांची ही आज्ञा ऐकून आई व मुलगा बोचेही हवकले. पण म्हातारीने क्षणभरांतच स्वतःला सोंवरले. तिला पकडण्यासाठी आलेल्या शिपायांपासून स्वतःला वाचवण्यासाठी ती इकडेतिकडे पळू लागली व ओरडत

बोलू लागली, "नाम रे, असले नवले मरण रे देवा! हा राजादेखील झोंगी! हा अगदी निरव्य राजा आहे. मला विहीरीत फेंकायची आज्ञा देतोय! हा तर मला मरण्याचीच शिक्षा देतोय!"

शिपायांनी म्हातारीला सहजरित्या पकडले, तिचे हात पाठीमागे घेऊन दोरीने नीट बांधले. तेव्हा महाराजांनी म्हातारीला जवळ येण्यास फर्मावले. जेव्हा तिला महाराजांच्यासमोर आणले गेले, तेव्हा महाराज तिला म्हणाले, "जग फज्या म्हातारे, तू तर सारख्या धमक्या देत होतीस की, विहीरीत उडी टाकून जीव देईन म्हणून! जर मी तुला विहीरीत फेंकायला सांगितले, तर त्यात काय चुकले? तू मला झोंगी राजा म्हणाली आहेस. या अंधराघाबहल मी तुला विहीरीत फेंकणार नाही. सुसरी-मगरी असलेल्या तलावांतच तुला टाकायला सांगीन." असे म्हणून राजाने शिपायांना आज्ञा दिली की म्हातारीला मगरी-सुसरी असलेल्या तलावांतच फेंकावे!

म्हातारी रडू-भेकू लागली आणि म्हणाली, "महाराज, मला क्षमा करा. माझी फार मोठी चूक झाली, मला माहं दका मी पुन्हा कधीही विहीरीत उडी मारून आत्महत्येचा कल्पनाची धमकी देणार नाही, माझ्या सुनेला पुन्हा कधी मारणार नाही. माझ्यावर विश्वास ठेवा महाराज!"

महाराज गंभीर स्वरात म्हणाले, "तुझ्या-सारख्या लोकांवर विश्वास ठेवता येत नाही, मी तुला इतक्या सहजासहजी सोडणार नाही."

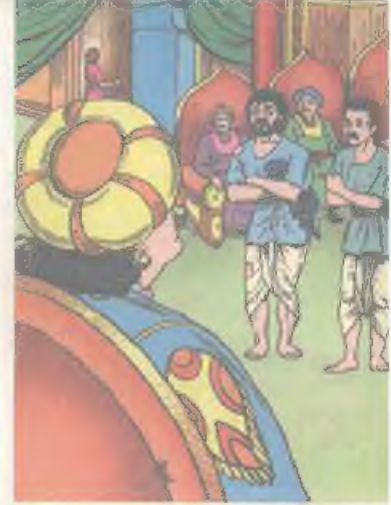
नंतर त्यांनी तिला तुरुंगाला कोठडीत बंध करून ठेवण्याची आज्ञा शिपायांना दिली. तुरुंगाच्या अधिकाऱ्यांना सांगितले की तिला रोज एकवेळच जेवण द्या आणि दररोज चार वेळा चाक्याचे फटकारे मारवेल, आणि जे दिने बिहीरीचे नाम काढले तर तिला सुसरी-मगरीच्या तलावांत फेकून द्यावे.

हातपाय बांधलेले होते म्हणून धडपडणाऱ्या म्हातारीला शिपाई जबरदस्तीने तिथून घेऊन गेले. आईचे हे धिडबडे झालेले पाहून मुलाचे खोळे पाण्याबले. तो म्हणाला, "महाराज, माझ्या आईला खरीखरच आपण सुसरी-मगरीच्या तलावात फेंकणार आहात?"

महाराज हसून म्हणाले, "नाही! मरण्याची धमकी देणाऱ्यांना हा एक बडगीवर आणण्याचा उपाय आहे. माझ्या शिपायांना वेळीस हे गुपित ठाऊक आहे. दोन दिवस तुरुंगात एवढी राहिले की तुझ्या आईची बुद्धी टिकापावर येईल, तोपर्यंत हे दोन दिवस तू धर्मशाळेत राहा आणि नंतर तुझ्या आईला तुझ्या बरोबर घरी घेऊन जा. पुन्हा कधी जर म्हातारी काहीतरी मूर्खसाखं बोलायला लागली, तर तिची पर्वा करू नकोस असं तुझ्या पत्नीला सांग. आता तू जाऊ शकतोस."

म्हातारीच्या मुलगा खूब झाला व महाराजांना बाराबार प्रणाम करत तिथून बाहेर गेला.

यानंतर महाराजांनी योला तिथे बोलवले आणि हळुवारपणे त्याला विचारले, "एवढा तुझा राग शांत झाला असेल. आता नीटपणे

विचार करून बोल. चंद्रच्या कुटुंबातली काटकसर पाहून, त्यांचे कौतुक कधी केले होतेस का? तुझ्या घरांतली आळशी मणले पाहून तुला स्वतःचीच चीड कधी आली नाही? मनांतल्या मनांतचा घाबर्तीत कधी तू कधी झाला नाहीस?"

महाराजांच्या हळुवार बोलण्यातच किती अचूक निदान केलेले आहे आणि त्याला किती धार आहे हे बघण्यात लक्षात आले. तो बोलायला भीत होता पण उत्तर तर घाबला हवंच होतं, तो म्हणाला, "महाराज, एकदाच नव्हे, तर रांगूर वेळां मी स्वतःलाच शोध देत बसलो आहे, माझे मुलगे व पत्नी यांनाही मी खूप रागावलो तरी देखील..." त्याला पुढे भितीने बोलता येईना.

“तरी देखील - याचा अर्थ असा झाला की तुला तुझी चूक सगळी आहे. तू त्यांच्या दोघांदांचा स्वीकार करित आहेस आणि त्यांच्याशी सलोखा करण्याचा हेका धरतो आहेस. होय ना?”

“चंद्र आपले वचन पाळू शकित नाही. पण त्याच्यामार्गे केवळ पैसा हे कारण नसून तुम्हा बेजबाबदारपणा आहे, हे खरं आहे ना?” महाराजांनी विचारले.

वीरच्या डोळ्यांत अश्रू आबरेनात. तो म्हणाला, “महाराज, आपण अगदी बरोबर सांगत आहात. या सर्वांचे मूळ माझी आळशी बायको आहे. मी तिला काही माझ्या काबूत ठेवू शकत नाही.”

महाराजांनी त्याला रणावृत्त म्हटले, “वीर,

सारी चुकी तुझ्या बायकोचीच आहे असां म्हणू नकोस. तुझ्यांत जर जी अडक असली तरी तू इतका तिच्या फाळांत गेला नसतला, तू तिला तुझ्या बाजूने बळवून ध्यापला हव होतंस. झाले ते झाले! मी तुला आळवड्याची मुदत देतो. ठीक सातव्या दिवशी तू, तुझी पत्नी आणि मुलगे यांना माझ्याकडे घेऊन ये.

“इथले अध्यापक, कलाकीशक्य विकचणारे शिक्षक, तुझ्या कुलाची चांचणी घेतील. त्यांची आवडनिवड जागून घेतील आणि त्याप्रमाणे त्यांना सुधारतील. त्यांचे जीवन सुखळीत होईल. त्याची सारी जिम्मेदारी आपल्याक राहील. पण हो, त्याच्यासाठी तुझ्या होतीच्या पिकाचा अर्धा हिस्सा ग्रामाधिकाऱ्याकडे तुला पाठवला पाहिजे. तू म्हणशील की माझ्याकडे जमीनच नाही राहिली तर मी कुठून वेणार उत्पन्नाचा हिस्सा? ग्रामाधिकाऱ्याला सांगून तुला एक एकर सुपीक जमीन दिली जाईल. त्या शेतात तू आणि तुझी पत्नी मिळून काम करायचे आणि त्या शेतात आणखी पीक मिळवायचे. अर्धे पीक तुझे आणि अर्धे सरकारचे!” महाराजांनी सांगितले.

नंतर चंद्रकडे पाहून महाराज म्हणाले, “चंद्र, जर तुला तुझ्या मुलीचा विवाह तुझ्या इच्छेनुसार करायचा असेल तर ठीक आहे. पण एक गोष्ट वळांत ठेव, काहीही असो, पिर तुम्हा परम मित्र आहे. जर त्याचं आभुष्य योग्य मानने चालत नये, तर त्याला सुधारणे, त्याला घन करणे हे एक मित्र या नात्याने तुझे कर्तव्य ठरेल. एक चांगला नागरिक म्हणून तुम्हा हा धर्म आहे.

हा धर्म जर कायावाचमनाने तू पाळलास तर वीरचे जीवन निश्चित सुधारेल. तुमचे दोघांचे लचक भविष्यकाळांत सुधारतील. दिलेले वचन न पाळणं हे माझ्या दृष्टीने चुकीचे आहे. चूक ही नेहमी चूकच असते. तुझी चूक सुधारणे हे तुझ्या हातांत आहे. माझी अशी इच्छा आहे की भावनेच्या आहारी न जाता तू भीट व्यवहारीपणाने वागावेस.”

महाराजांच्या या न्यायनिवाड्यावर चंद्रने हात जोडून म्हटले, “आपण जसे सांगितले तसेच मी करीन. आम्ही वीरला हीन, तुच्छ व नावाचक समजत होतो. तो कोणत्याही कामाला योग्य नाही. असे आम्हाला वाटत होते. पण ही आमची चूक आहे. यापुढे त्याला आपला मानून आम्ही त्याला सुधारण्याचा प्रयत्न करू. मी आपल्याला तसे वचन देतो.”

वीरनेही महाराजांना हात जोडून प्रणाम केला. गंतर दोघेही तिथून निघून गेले.

महाराजांनी त्यानंतर एकदाच बसलेल्या रत्नगुमाला बोलावणे पाठवले. तेव्हा महाराजांच्या राजबळ बसलेल्या भीमदेराच्या

मुशराज कुमाकेतूने पहिले की रत्नगुमचा चेहरा निस्तेज झाला आहे आणि तो फार दीनकणां दिसतो आहे.

तेव्हा महाराजांनी रत्नगुमाला म्हटले, “आपल्या मुलाच्यावाचतात तुम्ही बरेच काळजीत विरला आहात. यांत इतकं काळजी करण्यास सखं कांहीही नाही. या मणिकर्णाचे बघीतदेखील तुमच्यासारखेच आपल्या मुलाच्या भविष्याबद्दल चिंता करित असतील.” मणिकर्णाकडे बळून महाराज म्हणाले, “मणिकर्ण, रत्नगुम तुझ्या बघिलांसारखे आहेत. त्यांना तुझ्याबरोबर घरी घेऊन जा आणि जेव्हा तू एकदाच इथे ये.”

महाराजांनी काही निर्णय घेता त्यांना घरी शकले हे मणिकर्णांना आवडले नाही. तेव्हाच विराट झाला. तरीदेखील त्याला अडक होती की युसत्या दिवशी महाराज त्याच्याच बाजूने निकट देतील व योग्य न्याय करतील. त्याने व रत्नगुमने महाराजांना आवरणे प्रणाम केला आणि दोघेही तिथून निघून गेले.

(क्रमशः)

चंद्रोद

25

ऑक्टोबर 2000

१. आपले भाग्य बदलणाऱ्या मुलाची कथा

"आजोबा, आपल्या उत्सव, सण आणि रिती रिवाजाबद्दल आम्ही किती दुर्लक्ष करतो? तुम्हीच विचार करा आम्हाला त्याविषयी किती थोडी माहिती असते!" चमेलीने म्हटले.

"खरं पाहिलं तर आपण उत्सव, सणवार आणि रितीरिवाजांच्यामार्गे अनेक महत्त्वाच्या घटना नोंदवलेल्या आहेत. अनेक उपयोगी गोष्टींचे महत्त्व त्यामार्गे दडलेले आहे. पण शेंफळे वगैरे ज्या कथा या उत्सवांमार्गे गुंफलेल्या आहेत त्यांच्याकडे आपण सक्ष दिते पाहिजे."

"या गोष्टी कशा तयार होतात आणि पुढे चालू राहातात ते सांगा आजोबा," संदीपने विचारले. "याची अनेक कारणे आहेत, पण त्यातलं प्रमुख कारण आहे अज्ञान! जर कधी एखाद्या व्यक्तीला एखाद्या घटनेची माहिती नसली, तर दुसऱ्याला घाटलं की त्याला ती सविस्तर

माहिती सांगायची, तुम्ही भिंतीवर लावलेलं ते चित्र पाहिलेलं असेल. बरीच ओगळ विजे चितारलेली आहेत त्याविषयावर! शिवभगवानाकडे एकजण फार प्रेक्षक आहे आणि शिवजींचे विग्रह त्यांना दूर पळवत आहे."

"आजोबा, ही तर डेलीपथी आहे अरं वाटतं! मला कितीतरी वेळा तुम्हाला विचारायचं होतं. त्या चित्रात शिवाच्या पाठीमागे जो एक लहान लुंडर बालक दोन्ही हात जोडून उभा आहे, त्याचा अर्थ काय?"

"त्या चित्रातल्या बालकाच्या ती मारगे निश्चितच एखादी गोष्ट असेल. आजोबा, तुम्ही आम्हाला ती गोष्ट सांगणार नाही का? ती सांगितली तर आजचा फायदाच होईल की!" चमेलीने गोष्ट सांगण्यासाठी आजोबांना विनंती केली.

विश्रवानसु

मास्तगाथा

"चमेली, मला ती गोष्ट तुम्हाला सांगायचीच लागेल. कारण जे चित्र तुम्ही पाहिले आहे त्यामागची गोष्ट तुम्हाला माहीत असली पाहिजे." प्रो. देवगांधींनी म्हटले व कथा सांगण्यास सुरुवात केली.

"फार वर्षांपूर्वी मूकण्ड नांवाचे एक ऋषी राहात होते. त्यांना मुलबाळ नव्हते. त्याकारणाने त्यांनी खूप वर्षे शिवाची पूजा केली व तपस्या केली. त्याच्या भाग्यांत निपुत्रिक होणेच लिहीलेलं होतं. त्यामुलं त्यांची प्रार्थना व तपस्या फळाला येईना. शेवटी त्यांनी देवाला नथस केला व पुन्हा मनःपूर्वक तपस्या केली. भगवान शिव एक दिवस प्रगट होऊन म्हणाले, "तुला कसा पुत्र द्या" शलायुधी होणारा मूर्ख पुत्र द्या की बारा वर्षांपर्यंतच जगाणारा विद्वान व सज्जन पुत्र द्या?"

सर्वज्ञानी ऋषी मूकण्डांनी दुसऱ्या प्रकाशाचा पुत्र मिळावा असे सांगितले.

कांही दिवसांनंतर त्यांच्या घरांत पुत्रजन्म झाला. बाळाचे नाव त्यांनी 'मार्कण्डेय' ठेवले. पांच वर्षे बघांतच मार्कण्डेय आपली विद्वत्ता व काम करण्याची क्षमता याचा परिचय इतरांना दाखवू लागला. दूरदूरचे साधुसंत या बाळाला भेटण्यासाठी येऊ लागले. त्याला भेटल्यानंतर ते आश्चर्यचकित होत असत आणि जाताना अतिशय अस्वस्थ होऊन जात! मार्कण्डेय मात्र बेवळ आवली बुद्धिमत्ता चांबोबर

व ज्ञानानेच नव्हे, तर आपले व्यावहारिक आचरण आणि तीव्र ग्रहणशक्ती याने सर्वांना प्रभावित करत असे.

जेव्हा तो आठ वर्षांचा झाला, तेव्हा तो वेदांचा अर्थ लोकांना अगदी सहजपणे समजावून सांगू लागला. त्याच्या आईवडिलांना आपल्या मुलाच्या या विद्वत्तेचा अतिशय आनंद व अभिमान वाटत होता. साहजिकच आहे तो पण जेव्हा तो दहा वर्षांचा झाला, तेव्हा त्याच्या मातापित्यांच्या चेहऱ्यावर उदासपणा दिसू लागला. त्यांना माहीत होतं की दोन वर्षांनंतर हे अद्भुत ज्ञानी बालक विवर्त राहणार नाही. ह्या विचारांनी त्यांच्या डोळ्यांतून अश्रू बाह्यरत लागत. सुरुवातीला कुणाला कळू नये म्हणून ती शोषजण एकांतात रडत असत. पण

जेव्हा मार्कण्डेयाच्या आयुष्याचे धोडेच महिने शिल्पक राहिले, तेव्हा त्यांचे दुःख अनाक होई. रडत-रडत ते आपल्या मशिबाला दोल लावीत. एक दिवस मार्कण्डेयाने त्यांना विचारले, "पिताश्री! एक संत अतूनदेखील आपण कोणत्या दुःखामुळे इतके उदास आहात? तुमच्या डोळ्यांतले पाणी छळत नाही. माझी माता तर शांत व सहनशील स्वभावाची आहे. कुत्राचा रामपन्थ अवले प्रमाणे तीही सारखी आजकाल रडते. आपल्या देवाला दोष देते, हे सगळं काय आहे? कृपा करून आपण मलाही खरी वस्तुस्थिती सांगा. मी आपलं दुःख समान करीन." मार्कण्डेय म्हणाला,

अतिशय दुःखी स्वरांत मूकण्डा शर्पी
आपल्या मुवाला म्हणाले, "हे पुत्रा! तूं आमचं दुःख निवारण करू शकणार नाहीस. मला तुला सांगताना अतिशय वाईट वाटत की आमच्या दुःखाचं कारण तूंच आहेस." मार्कण्डेय आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला, "काय? मी इतका हीन दर्जाचा, अयोग्य पापी आहे का? की माझ्या श्रेष्ठ आईवडिलांच्या अपार दुःखाला मी कारणीभूत व्हावं?"

"पुत्रा, खरं कारण दुसरंच आहे. तूं इतका चांगला, सज्जन आणि आज्ञाधारक पुत्र आहेस की तुझ्याशिवाय जगणें आम्हाला अशक्य आहे" असं म्हणून मूकण्डा ऋषींनी मार्कण्डेयाला त्याच्या जन्माची पूर्ण कथा सांगितली.

मार्कण्डेय बराच वेळ गप्प राहिला. नंतर आई व वडिलांच्या बद्दल आदर व प्रेम व्यक्त करून तो निश्चयी स्वरांत म्हणाला, "आपण दोघे काळजी करू नका. हा विषय माझ्यावर सोपवा. माझे भाग्य मला स्वतःला पाहण्याची संधी मला द्या."

मार्कण्डेयाने एक शांत जागा शोधली व तिथे बसून त्याने समाधि लावली.

लक्ष्मणरच तो ध्यानांत मग्न झाला. तिथे प्रार्थनेला बसण्यापूर्वी त्याने आपल्या मित्रांना आणि आईवडिलांना तांशितले होते की त्याच्या प्रार्थनेत कुणीही अडथळा आणू नये. उंचाउंच पहाड व बर्फाच्छादित शिखरं असलेल्या भागांत राहणाऱ्या शिव भगवानाचे ध्यान व तपस्या करण्यांत मार्कण्डेय मग्न झाला. एक दिवस असा आला की मार्कण्डेय

असा बेगळा राहिला नाही. तो शिवाच्या अंगात विलीन झाला. (इथे शिव म्हणजे शुद्ध व अमर असा अर्ध समजायला हवा). असे झाल्यानंतर, मार्कण्डेयाने समय, जन्म व मृत्यूला आपल्या ताब्यांत घेतले.

भगवान शिवाच्या काननाप्रमाणे जेव्हा मार्कण्डेय बारा वर्षे बऱ्याचा झाला तेव्हा नियमानुसार मानवशरीरातून आत्मा बेगळा करणारी शक्ती (यमपाश) मार्कण्डेयाजवळ आली. परंतु मार्कण्डेय त्या शक्तीला दिसला नाही. कारण तो आपल्या शुद्ध आवरणाने व तपश्चर्येने शिवरूप झालेला होता.

त्यामुळे ती शक्ती (यमाची) अयशस्वी झाली व परत गेली.

हा वेळेच्या मृत्यूची घटना टळली तेव्हा मार्कण्डेय आता नव्या व्यक्तीप्रमाणे नव्या जीवनात प्रवेश करता सगळा हव्हुव्हु त्या घोर तपश्चर्येन व ध्यानरुपी निद्रेतून तो बाहेर आला आणि त्याने आकाशाकडे पाहिले, तिथे त्याला सगळ्या महाशक्ती अस्काक्षमागने जतना दिवले.

मार्कण्डेयाने त्या शक्तींना बंदन केले. त्या सगळी त्याला 'वीर्यायुधी होरील' असा आशिर्वाद दिला. अश्व प्रकारे मार्कण्डेयाला धीवं आयुष्य प्राप्त झाले.

ही पौराणिक कथा ऐकताना संदीप व चमेली त्यांत इतके गुंगले की त्यांना तिथून उठावेसे वाटेना. पण त्या वेळेस आजोबांचे भिन्न येणार होते म्हणून आजोबांना गोष्ट संपवावी लागली. ते म्हणाले, "बाळांनो, ज्या चित्राबद्दल आपण बोलत होतो, त्याचा खरा अर्थ काय आहे ते तुम्हाला आता कळलं असेल. "शिरो अहम्" या शब्दांनी मृत्यूवर विजय प्राप्त करण्याची ही क्रिया पूर्णपणे समजत नाही. म्हणून पौराणिक सत्यकथा जिथेत ठेवण्यासाठी तिचे एका नाटकांत रूपांतर करणं आवश्यक होते. रुद्र शिवमात्राप्रमाणे यमराज आणि यमामय भगवान शिव यांच्यात भांडण झाले. शेवटी सत्याचा विजय झाला आणि हे प्रमाण ठरले गेले. "आता आम्हाला सचजले की गोष्टी ऐकणें हा शिकण्याचं एक मार्ग आहे." भुवें खुपीत येऊन म्हणाली!

